

ЗАКОНОМІРНОСТІ СПІВВІДНОШЕННЯ НАЗВ ЗА МОВНИМ СКЛАДОМ У ЗООЛОГІЧНІЙ НОМЕНКЛАТУРІ (КЛАС INSECTA)

Воскобойник Галина Миколаївна,

асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

На матеріалі 1168 лексичних одиниць назв різних груп комах у аспекті мовного походження виявлено вагому частку назв грецького походження (36,7 %) у латиномовній зоологічній номенклатурі, де власне латинських – 44,3 %. Встановлено загальну закономірність переважання лексики латинського походження у назвах видової групи (64,6 %), а лексики грецького – у назвах родової групи (76,1 %). Показано незначну частку наявності грецьких назв, що є від назв метеликів втричі меншою в назвах бджіл і вдвічі більшою в назвах кровосисних, – у номенклатурі яких присутність слів грецького походження в ХХ столітті суттєво зросла.

Ключові слова: мовне походження, зоологічна номенклатура, класичні мови, назви комах.

Зоологічна номенклатура (ЗН), за визначенням міжнародного кодексу зоологічної номенклатури (МКЗН) – латиномовна, тобто ґрунтується на латинській лексиці та граматиці, але поряд з власне латинською у ній широко використовується лексика з інших мов, особливо з грецької.

Як зазначає Е.А. Вартан'ян, ще давньоримські автори визнавали грецьку лексику більш розвиненою і широко використовували її у своїх працях. Наприклад, поет-філософ Тіт Лукрецій Кар у поемі "Про природу речей" писав, що не знаходить у латинській мові відповідника грецькому слову атом і тому використовує його без перекладу. Всього у латинській мові налічують близько 7 тисяч грецьких запозичень [Вартан'ян 1987, 83–84], що судячи з достатньо повних латинських словників (50 тисяч), становить 14 %.

У номенклатурі слова грецького походження використовуються особливо широко, звертають на це увагу і зоологи, наприклад, Е. Майр з співавторами: "родовые названия обычно основаны на греческих или латинских словах, чаще всего это – латинизированные названия греческого происхождения" [Майр, Линсли, Юзингер, 1956, 298], а також Ф.Д. Мордухай-Болтовської [2005]. Публікація останньої з цих праць лише в 2005 році, написаної ще в 1963 р. і присвяченої походженню назв ракоподібних, може свідчити, що нарешті з'явилася потреба розуміти етимологію і семантику таксономічних назв.

Співпадіння вражень різних авторів є вагомою підставою вважати значну роль грецької лексики у ЗН. Однак ані кількісного її підтвердження, ані навіть спеціального аналізу у літературі не знайдено. І тому для доведення переконливості цієї тези і обґрунтування можливих практичних наслідків видається доцільним провести оцінку мовної належності таксономічних назв на матеріалі різних груп комах.

Мета роботи: з'ясування закономірностей співвідношення назв за мовним походженням загалом, у таксонах різного рангу та у діахронії; порівняння цих закономірностей у назвах різних груп комах.

Об'єктом дослідження є назви різних груп комах України.

Вибір біологічного об'єкту визначився наявністю компактних зведень по кожній з різних груп комах, таксономічно та екологічно віддалених, що містять як достат-

ній об'єм матеріалу різноманітного за мовним походженням, словотвірними засобами та семантикою, так і потрібні для тлумачення назв відомості з будови та життєдіяльності об'єкту.

Предмет роботи полягає у визначенні лінгвістичних закономірностей лексики різного мовного походження на матеріалі ЗН.

Наукова новизна дослідження: вперше на конкретно визначеному матеріалі встановлено загальне співвідношення лексики різного мовного походження, його зміни протягом понад двох століть.

Актуальність полягає у тому, що робота виступає як додатковий, важливий чинник при створенні інтернаціональної, латинської номенклатури, а також як вагомий фактор необхідності (важливості) вивчення класичних мов.

Матеріалом роботи є всі назви родової і видової групи деяких кровосисних комах, зокрема вошей (*Anoplura*), бліх (*Aphaniptera*) та гедзів (*Tabanidae*); двох родин (*Colletidae*, *Andrenidae*) диких бджіл, які наведені у відповідних монографіях серії "Фауни України" [Сергієнко 1974, Юркіна 1961, Бошко 1973, Осичнюк 1970, 1977], а також найбільш повний, на час виконання роботи по даній групі (2005), список назв денних метеликів або булавовусих (*Rhopalocera*) [Плющ 1988]. Загалом всі ці назви нараховують 1168 лексичних одиниць (ЛО) без врахування повторних видових назв у межах групи.

Основним критерієм при визначенні мовної належності назв з класичних мов правив словник відповідно латинський [Дворецкий 2002] чи грецький [Древнегреческо-русский словарь, 1958]. Хоча відомо, що в латині слова грецького походження мають ряд ознак, але спеціального викладу їх не знайдено, окрім деяких співставлень грецьких і латинських літер, випадків (типів) транслітерації, особливостей латинізації грецьких слів [Закалюжний, Паласюк 2004, 295–301, Звонська-Денисюк 1997, 16–18, Звонська, Шовковий 2003, 12–13, Соболевский 2003, 8–10].

Відсутність як у грецькому, так і у латинському лексиконах певного слова чи принаймні графічно йому близьких, споріднених було підставою визнавати їх походження з сучасних (інших) мов. Лише у частині з останніх випадків цю належність вдавалось конкретизувати, наприклад до польської (*mlokossewiczi, mokrzecky*), німецької (*Blüthgeni, Schwarzi, muehlfeldi, taschenbergi*). Як видно з наведених прикладів можливість такої ідентифікації стосується переважно назв, що походять від власних імен.

Ця робота є результатом кількарічної праці [Воскобойник 2006, 2007, Воскобойник, Піндрус 2006], яка почалася з аналізу мовного походження назв денних метеликів (342 ЛО), де встановлено вагому, навіть пріоритетну частку назв грецького походження 63,7 % при 23,7 % латинських [Воскобойник 2006, 382]. Результат цей згодом був перевірений на матеріалі назв диких бджіл (470 ЛО), при чому дані показали принципову відмінність (21,5 % при 54,3 %) [Воскобойник 2007].

Оскільки аналіз назв був проведений лише на двох абсолютно (таксономічно та екологічно) різних групах комах, цим, як видається, і зумовлено отриманий результат. Вбачається доцільним перевірити отримані висновки на назвах ще хоча б однієї групи.

Результати аналізу мовного походження представлені у таблиці.

Розподіл назв за мовним походженням

Назви	Всього	Грецькі	Латинські	Мішані	Новомовні	Невизначені
<i>Anoplura</i> (воші)	81 100 %	31 38,3 %	41 50,7 %	2 2,4 %	6 7,4 %	1 1,2 %
<i>Aphaniptera</i> (блохи)	135 100 %	51 37,8 %	54 40,0 %	8 5,9 %	22 16,3 %	– 0 %
<i>Tabanidae</i> (гедзі)	140 100 %	28 20 %	86 61,4 %	5 3,6 %	21 15 %	– 0 %
Разом						
<u>Кровососні</u>	356 100 %	110 30,9 %	181 50,8 %	15 4,2 %	49 13,8 %	1 0,3 %
<u>Метелики</u>	342 100 %	218 63,7 %	81 23,7 %	3 0,9 %	24 7,0 %	14 4,1 %
<u>Дикі бджоли</u>	470 100 %	101 21,5 %	255 54,3 %	32 6,8 %	79 16,8 %	3 0,6 %
<i>Сукупно</i>	1168 100 %	429 36,7 %	517 44,3 %	50 4,3 %	152 13,1 %	18 1,6 %

Розподіл назв за мовним походженням у трьох групах кровососних комах дещо відрізняється, частка латинської лексики у назвах вошей займає проміжне місце між назвами бліх та гедзів, частка грецької у бліх та вошей приблизно однакова і майже вдвічі більша ніж у гедзів, мішаних – досить близька у всіх групах, а новомовних у назвах бліх та гедзів помітно більша (вдвічі) ніж у вошей. Подальший аналіз у різних аспектах мовного складу проводиться для цих груп разом.

Аналіз мовної належності по назвах всіх груп кровососних показав, що результати проміжні між назвами метеликів та бджіл, але в більшості ближчі до бджіл. Проте загальна картина у всіх групах однакова, тобто перевага латинської лексики особливо над доволі вагомою часткою грецької.

Як видно з таблиці, у назвах метеликів майже втричі переважає грецька лексика порівняно з латинською та новомовною. У назвах бджіл же навпаки, більшість, хоч і незначна (більше половини) належить латинським, значно вагоміше представлені новомовні назви (16,8 % проти 7,0) і особливо мішані (відповідно 6,8 та 0,9 %). Грецьких же назв у бджіл порівняно з метеликами майже втричі менше (21,5 %). Назви кровососних за мовним складом ближчі до бджіл, і тому результати по кровососним порівнюються лише з назвами метеликів. Грецьких назв на матеріалі назв кровососних наполовину менше порівняно з назвами метеликів, латинських же – майже удвічі більше, так само як і у назвах бджіл. Більш значна частка лексики з сучасних мов у назвах кровососних порівняно з часткою у назвах метеликів (13,8 % проти 7,0 %), аналогічно і з мішаними назвами (відповідно 4,2 % та 0,9 %).

У назвах кровососів по кожній з чотирьох груп мовного походження показники мають проміжні значення порівняно з назвами метеликів та бджіл і ближчі до останніх.

Істотна різниця виявлена між видовими і родовими назвами за мовним складом, яка підтверджується на назвах інших груп комах. Підрахунок підтвердив вказане попереднє враження [Воскобойник 2007], а саме загальну закономірність переважання

латинської лексики (64,6 %) над грецькою (16,0 %) у *видовій* групі назв, і навпаки – у *родовій* групі (76,1 % проти 9,1 %), що виявляється у кожній групі окремо.

У назвах **вошей** серед родової групи (23ЛО): грецьких – 17 (74,0 %), що значно більше ніж латинських – 1 (4,3 %), у видовій групі навпаки, серед 58 ЛО латинських – 40 (69,0 %), а грецьких всього 14 (24,1 %). Серед родової групи назв **бліх** (44ЛО): грецьких 36 (81,8 %) проти 4 (9,1 %) латинських, і навпаки у видовій (91ЛО), латинських – 50 (54,9 %) проти 15 (16,5 %). Аналогічно і серед назв **гедзів**, у родовій групі (21ЛО) грецьких 14 (66,7 %), а латинських всього 3 (14,3 %); серед 119 назв видової групи, латинських – 83 (69,7 %), грецьких – лише 14 (11,8 %).

Така ж закономірність була виявлена у назвах диких бджіл, де серед 93 назв родової групи грецьких – 59 (63,4 %), що майже в'ятеро більше ніж латинських – 13 (14,0 %), то у видовій групі навпаки, серед 377 ЛО латинських – 242 (64,2 %), а грецьких всього 42 (12,5 %).

Отримані результати, за мовним складом назв по окремих таксономічних рангах, засвідчили переважання лексики грецького походження у родовій групі назв і незначне її функціонування у видовій. Це суттєво відрізняється з аналогічними даними по денних метеликах, де грецька лексика домінує у назвах обох цих рангів, відповідно 79 з 97 (81,4 %) і 123 з 196 (62,8 %) і лише у назвах підвидів суттєво поступається – всього 7 з 35 (20 %).

Отже, кількісна оцінка по назвах різних груп комах підтвердила єдину загальну особливість розподілу назв за мовним походженням у співвідношенні за рангами, зокрема переважання лексики латинського походження у назвах видової групи, а лексики грецького походження – у назвах родової групи.

Неабияку цікавість становить аналіз змін розподілу назв за мовним походженням в історичному аспекті. Виділено кілька досить умовних, але мотивованих періодів.

При аналізі назв метеликів періодизація визначалась формально, по сторіччях і лише назви, дані Ліннеєм, були виділені в окрему групу, навіть незважаючи на перекривання у часі його робіт з іншими авторами XVIII століття. Тут же періодизація безпосередньо ґрунтується на історії досліджень даної групи. Первинним, і найбільш вагомим критерієм, правив кількарічний розрив у часі між описанням видів. З цим безпосередньо пов'язано і другий критерій – приналежність трудів певного автора до одного періоду, але він підпорядковується першому і, оскільки творчість деяких авторів охоплює кілька десятиріч, невелика частина даних ними назв потрапляла до іншого періоду, особливо, коли проміжок нетривалий. Третім міркуванням була достатня для статистичного аналізу кількість назв у кожний період, тобто приблизно рівномірний їх розподіл по періодах.

Первинно періодизація робилась для кожної з трьох груп назв кровососних комах окремо на підставі першого критерія, через що граничні терміни у них різнилися, але наявність часових проміжків у кожній з них дозволила сумістити всі три періодизації фактично без застережень і перекриття, лише ціною скорочення проміжків між періодами.

Найперше тут довелося відмовитись від виділення у самостійну групу назв, наданих Ліннеєм, оскільки у цій групі таких небагато (18), тоді як для метеликів їх частка була співмірна до інших періодів. Друга особливість полягає в тому, що до

першого періоду (XVIII ст.) віднесено ще й перші кілька перших років XIX ст.. Це зумовлено перш за все продовженням у цей час роботи багатьох тих самих дослідників, тому його межі 1758 – 1807 рр.

На другий період (1815 – 1883 рр.) припадає більшість назв, що надали *Meigen* (22) та *Loew* (16 з 17), тоді як до наступного, третього (1890 – 1966 рр.) відносяться лише 1 назва останнього автора, також певну роль у номінації відіграли *Burmeister* (9), *Kolenat* і *Brauer* (8 та 7) та *Curtis*, *Nitzsch* (по 6) тощо. Найбільш плідний автор 3-го періоду *Wagner*, який надав 34 назви. Доволі продуктивні автори цього періоду: *Jordan* (18), *Fahrenheit* (11), *Rotschild* (10 з 11), а також по 8 назв надали – *Ioff*, *Krober*, *Olsufjew*, *Enderlein* тощо.

Оскільки у цій групі назв кровосисних комах найбільшу частку (більше половини – 50,8 %) складають назви латинського походження, саме вони можуть бути визначальними у динаміці загалом. У всі три періоди, тобто до кінця XX ст. характеризуються істотним переважанням у номенклатурі назв латинського походження, у середньому 51,9 % з помітним поступовим зменшенням (82,0 – 62,6– 37,2 %).

Частка грецької лексики загалом має тенденції протилежні до латинської. У всі часові періоди вона значно поступається латинській і сукупно становить 30,5 % з сталим зростанням (17,9 – 26,9 – 36,0 %).

Мішані назви, тобто складні слова, утворені з різномовних морфем, мають найбільш виявлену закономірність і стали тенденцію. Протягом трьох періодів їх частка незначна однак зростає від 0 до 6,1 %, хоч і залишається найменшою. Всі вони, за винятком двох назв, є греколатинськими та латиногрецькими. Виділення їх в окрему групу зумовлене по-перше тим, що лексичний аналіз проводиться з точки зору оцінки значення класичних мов, а по-друге, тому що для цієї оцінки такі назви можуть бути показовим критерієм. Справа у тім, що вони не відповідають вимогам МКЗН, за якими кожна назва повинна утворюватись зі слів тільки однієї мови [МКЗН]. Отже, з одного боку, ця група дає внесок на користь значення класичномовної лексики, а з іншого свідчить про низький рівень володіння нею.

Першим трьом групам, які складають сукупність класичномовних назв, протистоїть четверта – назви з будь-яких інших мов, належність до певної з котрих не конкретизувалась. На встановленій періодизації виявлено стале зростання цієї групи (0 – 6,2 – 20,1 %).

Також слід врахувати ті назви (38), в яких не знайдено рік їх описання.

Дана періодизація не співпадає з попередньою для назв бджіл, і взагалі інша для назв метеликів, це не може бути перешкодою для співставлення, оскільки оцінюється лише загальна тенденція. Найбільш загальна у цьому відношенні особливість полягає у відсутності однозначних закономірностей, які можуть бути добре пояснені на підставі досить тривіальних обставин, а також у назвах бджіл наявність дуже різних перепадів не лише кількості, але й напрямку її змін.

Другу особливість становлять вже конкретні суттєві відмінності у діахронії окремих мовних груп. Перш за все це стосується грецької мови, частка назв з якої у назвах метеликів перші три періоди була дуже великою, становлячи близько третини і до того ж зростала, а у XX ст. суттєво знизилась. У назвах бджіл же навпаки, за майже такі самі три перші періоди, що закінчуються лише на 10 років раніше част-

ка грецьких назв досить низька і стало зменшувалась, а от потім досить суттєво зросла. На відміну від частки грецької лексики у назвах кровососних, де чітко помітне її поступове зростання (від XVIII до XX ст.).

Протилежна, порівняно з назвами метеликів, і динаміка частки латиномовної лексики, що там за три періоди зменшувалась, а у XX ст. дещо зросла, то на матеріалі назв кровососів, так само як і на матеріалі назв бджіл, її частка поступово зменшувалася, залишаючись пріоритетною. Як загальна тенденція подібність спостерігається лише у зростанні (особливо у XX ст.) частки лексики запозиченої з неklasичних мов, а також у мішаних назвах групи кровососних та бджіл, мішані назви метеликів не розглядаються, оскільки їх частка надто незначна 0,9 % (3).

Найпершим висновком з отриманих даних є суттєва відмінність складу назв у цих групах за мовним походженням та підтвердження переважання лексики класичних мов (сукупно), та якщо у метеликів абсолютна більшість грецького походження (63,7 %), то у назв кровососних – 30,9 %, а у бджіл лише 21,5 % за переважання латинських (у перших – 50,8 %, а у других – 54,3 %).

У діахронії для бджіл про певні закономірності та тенденції взагалі говорити важко через різкі та різноспрямовані зміни [Воскобойник 2007, 134], проте у назвах кровососних спостерігається помітне стале зростання грецької лексики, хоч і незначне (від 17,9 до 36,0 %) та зменшення частки латиномовної лексики (82,0 – 37,2 %). Найсуттєвіша схожість мовного розподілу – переважання грецьких назв у таксонів родової групи, що простежується у всіх розглянутих групах комах.

Відмінності розглянутих груп комах за багатьма параметрами мовного складу назв потребує принаймні спроби свого пояснення. Перш за все, варто звернутись до аргументів, що наводились для пояснення отриманих результатів по назвах метеликів. Оскільки причини, та й саме усвідомлення факту можливе лише через порівняння з його свого роду альтернативою.

У мовному розподілі таксономічних назв метеликів головна відмінність стосується істотних змін у XX ст. порівняно з попередніми, відносно сталими періодами, з чим пов'язувалась і різниця між назвами окремих таксономічних рангів. Пояснення цих особливостей бачиться у втраті спочатку уваги до класичних мов, а зрештою і взагалі вміння ними користуватись.

Ця причина стосується класичних мов сукупно у їх протиставленні до інших, нових мов, а у цьому відношенні результати по всіх групах комах співпадають і отже не потребують пояснень. Стосовно ж саме грецької мови таке пояснення можливе лише при додатковому припущенні, що без вивчення біологами латини грецька лексика виходить з вжитку у першу чергу як менш зрозуміла, доступна. Ця причина узгоджує між собою факти, з одного боку більшої частки грецьких назв у метеликів, а з другого – що вони отримували назви раніше, коли знання класичних мов, зокрема грецької було кращим.

Проте правомірності цих пояснень суперечать інші більш вагомні обставини. Перш за все, частка назв грецького походження, втричі менша у назвах бджіл, і понад як удвічі – у назвах кровососних порівняно з метеликами, зберігає низький рівень весь час, а на XX ст. припадає навіть суттєве підвищення. Звідси випливає, що напрямок змін протилежний до очікуваного за вище вказаною причиною, тому саме потребує спеціального пояснення, вимагаючи пошуку інших причин та пояснень.

Аналіз матеріалу за іншими аспектами дає підстави вважати основною причиною відмінностей мовного складу у даних групах комах певну традиційність надання назв, через тяжіння до певних лексико-семантичних груп [Воскобойник 2007, 135]. Це судження було сформульовано при аналізі назв бджіл, яке підтвердилося з дослідженням ще однієї групи комах.

Так серед метеликів 109 назв походить від міфонімів, з яких лише 2 латинські, тому на цю лексико-семантичну групу припадає майже половина з 218 грецьких назв і лише за її рахунок загальна частка грецьких є суттєво більшою, оскільки у бджіл їх всього 2, а у кровососних – 4, з них 3 – грецькі. Навпаки, почесні і географічні назви, де домінує новомовна лексика, у метеликів трапляються значно рідше (сукупно 0,7 %) ніж у назвах бджіл (16,8 %) та кровососних (майже 19,7 %), що визначає ще одну складову встановленої різниці. Ще одна лексико-семантична група специфічна відносно мовної належності – за кормовою рослиною, де у метеликів з 24 назв 20 латинські, а у кровососних – за об'єктом живлення з 42 назв 29 латинські, і лише 11 грецькі. Характеристичні назви (за будовою, розміром і забарвленням), які особливо численні у бджіл (42,0 %) та кровососних (41,0 %) виключно класичномовні, з переважанням латинських, а у метеликів навпаки дещо більше грецьких.

Отож, при аналізі мовного складу назв різних груп комах встановлено такі закономірності, як домінування класичномовної лексики; загальне переважання лексики латинського походження у назвах видової групи, а лексики грецького походження – у назвах родової групи; відмінність у співвідношенні кожної групи назв загалом за мовним складом, так і зміни цих співвідношень у часі. Останнє пояснюється традицією використання різних лексико-семантичних груп, що пов'язано з особливостями будови, забарвлення та життєдіяльності об'єктів при відображенні певних їх рис у назві.

На материале 1168 лексических единиц названий различных групп насекомых в аспекте языкового происхождения выявлена существенная часть названий греческого происхождения (36,7 %) в латиноязычной зоологической номенклатуре, где собственно латинских названий – 44,3 %. Установлена общая закономерность доминирования лексики латинского происхождения в названиях видовой группы (64,6 %), а лексики греческого – в названиях родовой группы (76,1 %).

Ключевые слова: языковое происхождение, зоологическая номенклатура, классические языки, названия насекомых.

Basing on the material of 1168 lexical units of different insect group names in the aspect of language origin, the significant part of names of Greek origin (36.7 %) was discovered in the Latin-language zoological nomenclature, while real Latin names make up 44.3 %. The common regulatory of prevailing words of Latin origin in species group names (64.6 %) and lexics of Greek origin in genus group names (76.1 %) is also fixed. The small part of Greek names is three times lower in bee names and in two times higher in sanguinivorous in nomenclature of which the number of words of Greek origin grew up significantly in the XX-th century.

Key words: language origin, zoological nomenclature, classic languages, insect names.

Література:

1. Бошко Г.В. Фауна України. Гедзі. Diptera, Tabanidae / Г.В.Бошко. – К.: Наук. думка, 1973. – Т. 13. – Вип. 4. – 208 с.
2. Вартаньян Э.А. Путешествие в слово / Э.А. Вартаньян. – М.: Просвещение, 1987. – 208 с.

3. *Воскобойник Г.М.* Значення грецьких лексичних елементів в латинській зоологічній номенклатурі (на прикладі назв денних метеликів) / Г.М. Воскобойник // [Шевченківська весна. Матеріали міжнар. науково-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених, присвяченої 15-й річниці незалежності України]. – К.: [Б. в.], 2006. – С. 381–384.
4. *Воскобойник Г.М.* Мовна належність біологічної номенклатури як відображення її лексико-семантичного складу (на прикладі назв деяких груп комах) / Г.М. Воскобойник // Мовні та концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – К., 2007. – Вип. 23. – Ч.1. – С. 131–136.
5. *Воскобойник Г.М.* Грецький компонент номенклатурної латини в назвах денних метеликів / Г.М. Воскобойник, О.М. Піндрус // Актуальні проблеми дослідження граматики та лексикології [Матеріали Міжнар. науково-теорет. конфер. 4–5 жовтня 2006 р.]. – Вінниця [Б. в.], 2006. – С. 76–81.
6. *Дворецкий И.Х.* Латинско-русский словарь / И.Х. Дворецкий. – М.: Русский язык, 2002. – 846 с.
7. *Древнегреческо-русский словарь*: в 2-х т. / [Сост. Дворецкий И.Х.]. – М.: Гос. изд-во иностр. и национ. словарей, 1958. – 1905 с.
8. *Вопросы словообразования и номинативной деривации в славянских языках* / В.М. Никитевич. – Гродно, 1982. – 134 с.
9. *Закалюжний М.М.* Латинська мова і основи медичної термінології / М.М. Закалюжний, Г.Б. Богданівна. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2004. – 424 с.
10. *Звонська-Денисюк Л.Л.* Давньогрецька мова / Леся Леонідівна Звонська-Денисюк. – К.: Томіріс, 1997. – 592 с.
11. *Звонська Л.Л.* Латинська мова / Л.Л. Звонська, В.М. Шовковий. – К.: Книга, 2003. – 528 с.
12. *Майр Э.* Методы и принципы зоологической систематики / Э. Майр, Э. Линсли, Р. Юзингер. – М.: Изд-во иностр. литерат., 1956. – С. 225.
13. *Міжнародний кодекс зоологічної номенклатури*. – К.: Бібліотека офіційних видань, 2003. – 176 с.
14. *Мордухай-Болтовской Ф.Д.* О происхождении латинских названий пресноводных ракообразных / Ф.Д. Мордухай-Болтовского // Биологические ресурсы пресных вод: беспозвоночные. Сб. науч. работ, посвящ. 95-летию со дня рождения Филарета Дмитриевича Мордухай-Болтовского. – Рыбинск: [Б. и.], 2005. – С. 6–19.
15. *Осичнюк Г.З.* Фауна України / Г.З. Осичнюк. – К.: Наук. думка, 1970. – Т. 12: Бджолині. – Вип. 4: Бджоли-колетиди. – 159 с.
16. *Осичнюк Г.З.* Фауна України / Г.З. Осичнюк. – К.: Наук. думка, 1977. – Т. 12: Бджолині. – Вип. 5: Бджоли-андреніди. – 328 с.
17. *Плющ И.Г.* Булавоусые чешуекрылые (Lepidoptera, Rhopalocera) фауны Украины (индикационное значение, охрана, изменение фауны под влиянием хозяйственной деятельности): дис. на соиск. учен. степ. канд. биол. наук / И.Г. Плющ. – К., 1988. – 718 с.
18. *Сергієчко Г.Д.* Фауна України / Г.Д. Сергієчко. – К.: Наук. думка, 1974. – Т. 22. – Вип. 3: Воші. – 110 с.
19. *Соболевский С.И.* Грамматика латинского языка / С.И. Соболевский. – М.: Изд-во литерат. на иностр. языках, 1950. По: М.: Лист Нью, 2003. – Ч. 1 (теоретическая): Морфология и синтаксис. – 432 с.
20. *Юркіна В.І.* Фауна України / В.І. Юркіна. – К.: Академії наук української РСР, 1961. – Т. 14. – Вип. 4: Блохи. – 152с.